

2008 YILI KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN TÜRKİYE’DE BAZI MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ VE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ CEVABI

Yrd. Doç. Dr. Metin BAYRAK²⁶

Arş. Gör. Osman Cenk KANCA²⁷

ÖZET

Bu çalışma 2008 yılı küresel ekonomi krizinin Türkiye’de bazı makro ekonomik değişkenlere etkisini ve uygulanan maliye politikalarını incelemektedir. Çalışmada kullanılan veriler 2000-2010 yıllarını kapsamaktadır. Bu çalışmada kullanılan makro ekonomik değişkenler, kriz yılı kukla değişken olmak üzere, Türkiye’nin büyüme oranı, işsizlik oranı, bütçe açığı, enflasyon ve ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. 2008 yılı küresel ekonomi krizinin bazı makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini tahmin etmede VAR modeli kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda 2008 yılı küresel ekonomi krizi ile büyüme oranı, işsizlik oranı, bütçe açığı, enflasyon ve ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında anlamlı bir ilişki tahmin edilmiştir. Bu bağlamda, analiz edilen kriz dönemleri ile işsizlik ve bütçe açığı arasında pozitif bir ilişki tahmin edilirken, büyüme, enflasyon ve ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

²⁶ Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, mebay65@yahoo.com

²⁷ Kafkas Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, osmancenkanca@hotmail.com

1.GİRİŞ

Dünya ciddi manada ilk ekonomik krizle 1929 yılında tanışmış, sonraki yıllarda bu krizler devam etmiştir. 1970’li yılların ilk yarısından itibaren petrol fiyatlarındaki artışla dünya ekonomisi ciddi bir durgunluk sürecine girmiş, izleyen yıllarda bu krizler etki ve şiddet itibarıyla bazen lokal çap da, bazen de küresel çap da ülke ekonomilerini tehdit etmeye devam etmiştir. Son örneklerden bazıları 1994 ve 95 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi 1998 Rusya krizi, 1999 Arjantin krizi ve 2007 yılında başlayan Mortgage krizi olarak tabir edilen krizdir. Dünya ekonomik krizlerinden en çok zararı gelişmekte olan ekonomiler görmüştür. Dünyada küreselleşme eğilimlerinin yaygınlaşması ülkelerin iktisat politikalarını geniş ölçüde etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin 1970’li yıllardan itibaren hızla yayılan serbestleşme sürecine girmesi bu ülkelerin ekonomik yapılarını değiştirmiştir. Bütün dünyada genel ekonomi içerisinde kamu kesiminin payının azaltılması ya da yaygın deyimle devleti küçültme, piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırma gayretleri farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde kamu kesimini daraltıcı etki oluşturan para ve maliye politikası uygulamaları, vergi oranlarını azaltacak şekilde gevşek vergi politikalarının uygulanması, özel girişimcilerin faaliyetlerini ağırlıklı kılan serbest piyasa sürecinin hızlandırılması gibi birçok uygulamanın zamansız olduğu yönünde eleştiriler almıştır. Dışa açılma sürecinde bu ülkelerde kamu açıkları daha da artmış, düşük üretim ve yüksek enflasyon kaçınılmaz olmuştur (Şimşek ve Altay, 2009: 11). Türkiye son 20 yılda önemli ekonomik krizler yaşamıştır. Bunlar; Nisan 1994 krizi, 1999’da yaşanan kriz, Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri ve 2007 yılı Ağustos ayında ABD ‘de başlayan, Türkiye’de de etkisini gösteren finansal krizdir. Dünyada 2007 yılının sonundan itibaren ayak seslerini duyuran kriz 2008 yılının eylül ve ekim aylarında ABD’de tamamen hissedilir bir düzeye yükselmiş, bulaşma etkisi göstererek tüm dünyaya yayılmış, birçok ülkenin makro ekonomik değişkenlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Krizin yıkıcı etkilerini gidermek için birçok önlem paketi ülke gündemlerinin merkezine oturmuş bu önlemlerden biri olan maliye politikasının etkileri ve sürdürülebilirliği konusunda da yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Küresel finans krizinin neden olduğu geniş çaplı daralma, ülkeleri genişletici maliye politikası gütmeye sevk etmiştir. Bu gün birçok ülkede krizin yıkıcı etkilerinden korunmak için toplam talebi artırma, ekonomik aktiviteleri canlandırma amacıyla mali önlem paketleri uygulamaya konmuştur.

Bu çalışmada, 2008 küresel krizin nedenleri, krizin Türkiye ekonomisine yansımaları ve uygulanan maliye politikalarının etkileri araştırma ve inceleme konusu yapılacaktır.

2. KAVRAMSAL OLARAK KRİZ

Finansal krizlerin klasik yorum veya açıklaması yüzlerce yıl geriye gitmekte, krizlere genelde ekonomideki aşırılıklar veya ölçsüzlüklerin (sıklıkla da parasal fazlalıkların) neden olduğu söylenmektedir. En son yaşanan krizde de ABD’de konut piyasasındaki aşırı dengesizlikler etkili olmuş ve bu kriz bulaşıcı yönüyle diğer ülkeleri etkilemiştir (Taylor, 2009: 3).

Kriz, farklı bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuşma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir. Etimolojik kökeni Yunanca “krisis” kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, sosyal bilimler alanında çoğu kez “buhran” ve “bunalım” kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 175). Ekonomik anlamda kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelmektedir. Başka bir tanımlamaya göre kriz, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir (Turgut, 2007: 1).

3. KÜRESEL KRİZİN NEDENLERİ

ABD ekonomisi bilhassa 2000'li yılların başından itibaren durgunluk sürecine girmiş, bu süreç de azalan talebin canlandırılması için parasal ve mali önlem paketleri uygulanmıştır. ABD kaynaklı küresel finansal krizi tetikleyen temel faktörler olarak bu dönemde düşük faiz politikası uygulamasının düşük faizli konut kredilerinin (mortgage kredilerinin) yapısını bozması ve bundan dolayı faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarında balon fiyat oluşumuna neden olması, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi, kredi derecelendirme sürecinde yaşanan sorunlar şeklinde sıralanabilir (BDDK, 2008: 45). Küresel finansal krizin başlangıcı ABD'de 2001-2004 yılları arasında iç talepteki daralmayı azaltmak için uygulanan düşük faiz politikasından kaynaklanmış, faiz indirimlerindeki hızlı düşüş iç talebi canlandırarak kredi talebinin canlanmasına neden olmuş, artan kredi talebi emlak fiyatlarını artırmış, bankalar ipotekli gayrimenkullere ikinci, üçüncü ipotekleri yaparak sağladıkları kaynakları yine piyasanın yeniden fonlanmasında kullanmışlardır. Uygulanan düşük faiz politikası inşaat sektörünün canlanmasına neden olmuş, düşük kaliteli subprime mortgage kredilerinin hızla artması piyasada canlanmayı hızlandırmıştır. Gayrimenkul piyasalarında bir süre sonra balon fiyat artışlarının durgunluğa sebebiyet vermesi ve ilave olarak düşük faiz politikasının enflasyonu hızlandırma riskine karşı FED'in faiz oranlarını yükseltmesi kredi geri ödemelerinde mühim düzeyde sıkışıklığa neden olmuştur. Düşük gelirli konut sahibi yapmak için verilen değişken faizli mortgage kredilerinin oranı yükselmiş, bu durum geri ödeme tutarında büyük çaplı artışlara sebebiyet vermiştir. Geri ödeme sürecinde yaşanan sıkışıklık bankalarda likidite krizine yol açmıştır (BDDK, 2008: 53).

Konut fiyatlarındaki balon artışlar krizi tetikleyen bir başka faktör olmuş, kısa vadeli faizlerin yükselmesiyle birlikte sürekli artan konut fiyatları 2006 yılında gayrimenkul piyasalarında yaşanan durgunluktan dolayı düşmeye başlamış, bu durum konut fiyatlarının yükseleceği beklentisiyle yüksek faiz ödeyen konut sahiplerini zor durumda bırakmıştır.

Gerçek ödemelerde yaşanan sıkışıklığa bağlı olarak piyasada ortaya çıkan daralma menkul değerlerin fonlanmasını güçleştirmiş, mortgage kredilerine dayalı olarak ihraç edilen ve menkul kıymet piyasasının temel fon kaynağı olan mortgage kredilerinin geri ödenememesi ikincil piyasaları fonlamada da sıkıntıya sebep olmuştur. Önceden yatırım bankalarının kredileri canlandırmak amacıyla ek kaynak yaratmada kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluna giderek yatırım aracı şekline dönüştürmesi kredi türev piyasalarının genişlemesine neden olmuş, bu durumda kredi veren kuruluşlar menkul kıymetleştirme vasıtasıyla muhtelif yatırım araçlarıyla yeni kaynak yaratma imkânına sahip olmuşlardır. Bu süreç risk duyarlılığını azaltmış, bankaların mortgage tahvillerini yüksek getiri karşılığında kar odaklı zayıf denetimli piyasa fonlarına (serbest fon) satmalarına sebebiyet vermiştir. Tahvil değerlerinin yüksekliği bu tahvillere olan talebi artırmış bu da serbest fonların piyasadaki payını iyice artırmıştır. Finansal sistem göstergelerinin tersine işlemesi tahvil değerlerini düşürmüştür, serbest fonların varlıklarında ciddi kayıplara neden olmuş bu kayıpları telafi etmek için yapılan fon satış talepleri likidite sorununa yol açmış, bankaların riskli müşterilerine kredi vermeyi durdurması ise likidite krizini başlatmıştır (Şimşek ve Altay, 2009: 16).

Kredi derecelendirme sürecinde yaşanan sorunlar krizi tetikleyen diğer bir etken olmuştur. Rating kuruluşları başlangıçta mortgage kredilerine bağlı tahvilleri yüksek derecelendirdiğinden dolayı bu tahvillere talep artmış, yaşanan krizle birlikte rating kuruluşlarının mortgage kredilerine dayalı tahvillerin kredi notunu düşürmeleri parasını bu fonlardan çekmek isteyen yatırımcı sayısını artırmış, geline bu aşamadan sonra bu tahvilleri nakde tahvil etme iyice zorlaşmıştır. Aynı rating kuruluşlarının çok kısa bir süre önce yüksek notlarla derecelendirdiği menkul kıymetleri, kısa bir süre sonra not indirimine tabi tutmaları rating kuruluşlarına karşı eleştirilere sebep olmuş, bir taraftan sistem ciddi manada sorgulanırken bu süreç de yatırım araçlarının değerinin düşmesi fonların değer

kaybetmesinden dolayı krizi iyice körüklemiştir. Böylece ABD’de başlayan kriz doğası gereği kısa sürede bulaşıcı etki göstererek küresel piyasalara yayılmıştır (Şimşek ve Altay, 2009: 17).

3.1. Özensiz Krediler ve Likidite Bolluğu

2000 yılından 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Kriz öncesindeki bollaşan bu likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında konut kredileri gelmektedir. Bankalar herhangi bir işi, geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisini kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin anahtarlarını zarflara koyup (jungle mail) bankalara göndererek kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Burada dramatik olan şey kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlığıdır. Bu nedenle zararlar domino taşları gibi bir mali kuruluştan diğerine sirayet ederek büyümüş ve mali sistemin temel taşları niteliğindeki kuruluşların iflasına yol açmıştır (Yaprak, 2009: 1-14).

3.2. Menkul Kıymetleştirme

ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendirilen hususlardır. Süreç içerisinde menkul kıymetleştirme; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal kontratlara dolaşım kabiliyeti kazandırılması olarak işlevsellik kazanmıştır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır. Örneğin mortgage kredisi veren bir banka kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek kısmen veya tamamen bir yatırım bankasına veya bir mortgage kuruluşuna satmaktadır. Bu mekanizma kriz durumunda mali sistemi kırılgan bir hale getirmektedir. Şöyle ki banka tarafından yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerindeki aksama hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına gelmektedir. Nitekim, FED Eski Başkanı Greenspan krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını asıl nedenin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir (Alantar, 2008: 3).

3.3. Şeffaflık

Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD’de neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile irtibatlı ve girift ilişkilere sahiptir. Örneğin faiz haddi türev piyasaları forward swap işlemlerinden dalgalı swape kadar bir çok finansal araç sunmaktadır. Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılmasında önemli bir zorluk söz konusudur. Sıradan yatırımcılar için her gün değişen yenileşen ve farklılaşan finansal araçları takip etmek mümkün değildir. Hele de özellikle anlaşılmamak istendiğinde ciddi bir saydamlık sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu krizde banka ve brokerlerin ne çeşit varlıklara sahip oldukları bu varlıkların değerinin ne olduğu hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf olarak belirlenmemiştir. Bu problemler, türev diye adlandırılacak kompleks ticari sözleşmelere sahip Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanması ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır (Wasserstom, 2008: 21).

3.4. Derecelendirme Kuruluşları ve Denetleyici Kuruluşlar

Bankalarla ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren rating kuruluşları bu firmalar tarafından finanse edilmektedir. Hal böyle olunca derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetleri azalmaktadır. Diğer yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedir. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilirler. Son finansal kriz öncesinde de derecelendirme kuruluşları çok etkin çalışmamıştır. Ancak finansal kriz başladıktan sonra kredi notları düşürülmüştür.

Düzenleyici denetleyici kuruluşların da özellikle de FED’in değişen risk ortamına karşı önlem almakta geciktiği söylenebilir. FED başkanı Mayıs 2007’de yaptığı bir açıklamada konut piyasasındaki sıkıntıların ekonominin geri kalanına ve finansal sisteme yayılacağını beklemediklerini dile getirmiştir. Pratikte ise tam tersi olmuş, konut piyasasında başlayan sorunlar tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına almıştır

Birleşmiş Milletler’in “yüzyılın krizi”, Uluslararası Para Fonunun (IMF) ise “dünya ekonomisinin 1930’lardan bu yana karşılaştığı en tehlikeli finansal şok” olarak nitelendirdiği küresel finansal kriz, Avrupa’dan Asya’ya, Japonya’dan Hindistan’a tüm dünya ekonomilerini ağır biçimde etkilemiştir. Kriz sonrasında başta ABD’de olmak üzere tüm ülkelerde krizin ağır yaralarını sarmak için eşine az rastlanır devlet eliyle finansal sistemi kurtarma operasyonları düzenlenmiştir (Madura, 2009: 442).

4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI

Türkiye ekonomisi 90'lı yıllardan itibaren 1994, 1999, 2000, 2001 ve 2008 olmak üzere dört önemli kriz geçirmiştir. Bu krizlerin üç tanesinde ekonomiyi normalleştirmek için IMF ile stand-by anlaşmaları çerçevesinde istikrar programları uygulanmıştır. Fakat uygulanan istikrar programları başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedeni istikrar programlarının kalıcı ve bir bütün olarak uygulanmaması ve programların gerekli kredibilitiyi yaratmamasıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2001: 89). Krizin ekonomi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, GSYİH ve sektörel büyümeler, işsizlik-istihdam durumu, bütçe açığı, enflasyon ve ihracat-ithalat gibi makro ekonomik göstergelerin incelenmesi gerekir.

4.1. Kriz ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Ekonomik krizin reel sektördeki en önemli etkisi sektörlerin büyüme hızlarında ve onların hepsini temsil eden GSYİH'de görülmektedir. 2006-2010 dönemindeki GSYİH'de ve bazı sektörler bazında GSYİH büyüme hızları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar/Değişkenler	2006	2007	2008	2009	2010
İmalat(%)	8.4	5.6	-0.1	-7.2	13.6
Enerji(%)	8.6	6.8	3.7	-3.5	8.3
İnşaat(%)	18.5	5.7	-8.1	-16.3	17.1
Ticaret(%)	6.3	5.7	-1.5	-10.4	13.3
GSYİH(%)	6.9	4.7	0.7	-4.7	8.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2010, s.14.

Tablo 1'de gösterilen büyüme hızlarına göre; GSYİH 2006 yılında %6,9, 2007 yılında da düşüş göstererek %4,7 oranında artmıştır. GSYİH'deki bu artış hızında meydana gelen düşüş devam ederek krizin de etkisiyle 2008 yılı sonu itibariyle %0,7'ye gerilemiştir. 2009 yılında ekonomideki toplam daralmanın ise %-4,7 olduğu görülmektedir. 2010 yılında ise GSYİH sabit fiyatlarla ortalama %8,9 oranında büyümüştür. Alt sektörler bakımından; imalat sektöründe ise 2006 yılında %8,4 olan büyüme hızı 2007 yılında krizin etkisiyle %5,6'ya, 2008 yılında ise %-0,1'e düşmüştür. Bu da 2007 yılından itibaren sektördeki olumsuz gelişmeler nedeniyle yatırımların azaldığını, üretimin ve üretim hızının düştüğünü göstermektedir. IMF tahminlerine göre, böyle bir ekonomik düşüşün ancak savaş yıllarında olabileceği belirtilmektedir (IMF, 2009: 1).

Dünya genelinde 2008 yılının ikinci yarısından itibaren etkisini göstermeye başlayan ve 2009 yılında iyice belirginleşen ekonomik daralma öncelikle enerji sektörünün büyümesini yavaşlatmış, sonra da durdurmuştur. 2010 yılında ise ekonominin genelinde olduğu gibi enerji sektöründe de toparlanma başlamıştır. Ekonomideki canlanmayla birlikte talebin artması enerji üretim ve tüketiminin yükselmesine neden olmuştur. 2010 yılında 2009 yılına göre enerji sektörü katma değerinde %8,3'lük büyüme gerçekleşmiştir.

İnşaat sektörünün dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir (Tablo 1). Sektör, 2006'da %18,5 ve 2007'de %5,7 büyümüştür. 2008'de %8,1 daralma gözlenen sektörde, 2009 yılı küçülme oranı %16,3'ü bulmuştur. 2010'da ise sektörler içindeki en hızlı büyüme %17,1 ile inşaat sektöründe yaşanmıştır. Krize ilk giren ve krizden en son çıkan sektör olan inşaatın diğer sektörlerle etkisi de büyük olmuştur. Bununla birlikte sektörün hala kriz öncesi büyüklüğünün gerisinde olduğu görülmektedir.

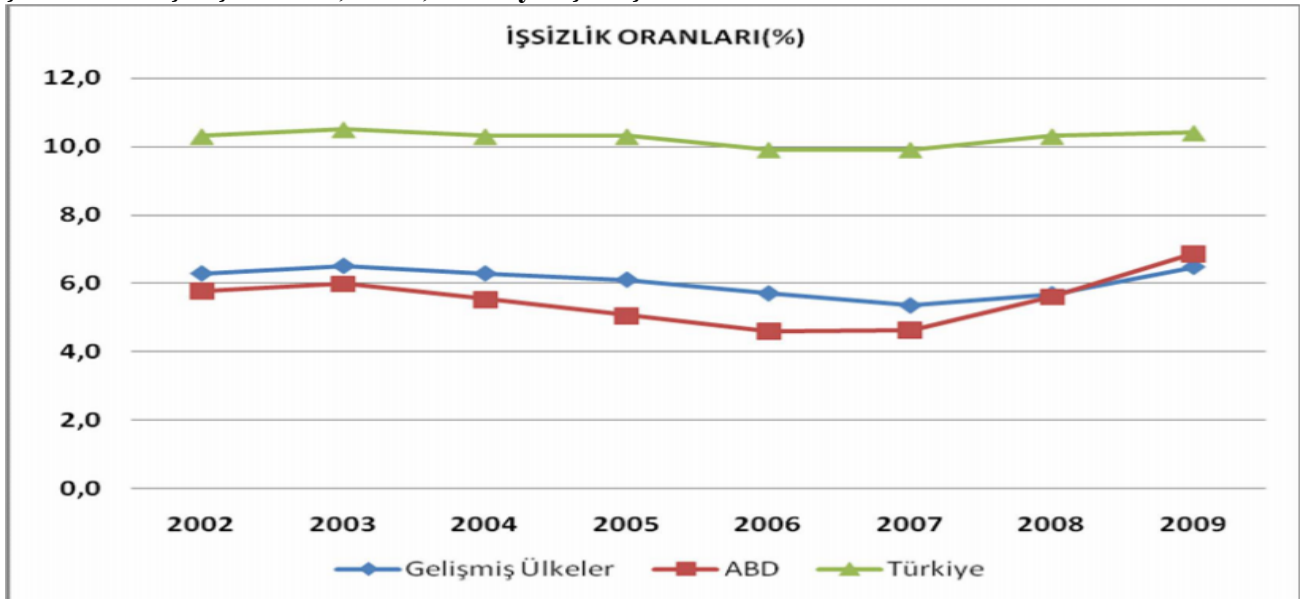
Ticaret sektörü 2006 yılında %6,3 oranında büyürken, büyüme hızı 2007 yılında %5,7'ye 2008 yılında da %-1,5'e ve son olarak 2009'da %-10,4'e düşmüştür. Böylece ticaret sektörü de krizden

önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak, 2010 yılındaki toparlanma ile birlikte bu sektörde %13,3'lük bir büyüme yaşanmıştır.

4.2. Kriz ve İşsizlik – İstihdam Durumu

İşsizlik verileri bir ülkenin ekonomisinin gidişatı hakkında önemli bir göstergedir. Ekonominin sağlıklı işlediği dönemlerde, bunun olumlu etkisi istihdama yansımakta ve işgücü piyasasında da olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Daha önce yaşanan krizlerde de işsizliğin yükseldiği, kapasite kullanım oranlarının düştüğü görülmüştür. Bugün yaşanan ekonomik krizin etkilerini tüm dünyada, özellikle işsizliğin yükselmesi ile daha net olarak görmek mümkündür. Çünkü işsizliğin artmasının gerisinde krizin diğer pek çok alanı olumsuz etkilemesi yatmaktadır. Kriz işsizliği arttırdığı gibi, aynı zamanda işsizlerin yeniden iş bulma süresini de uzatmaktadır. Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesi önceleri de yüksek değildi ve son yıllarda sağlanan yüksek büyüme oranlarının istihdam artışına dönüşmemesi de bunun bir göstergesi olmuştur. İstihdamı artırıp, işsizliği azaltmanın temel yolu yatırımları artırarak yeni iş alanlarının yaratılmasıdır. Ancak bunun her zaman bu şekilde işlemediği son yıllarda kronikleşen yüksek işsizlik oranları ile görülmüştür (Bağdadioğlu, 2009: 109). Küresel kriz işsizlik oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle ABD ve gelişmiş ekonomilerde yukarı yönlü trend göze çarpmaktadır. Türkiye’de ise 2006 ve 2007 yıllarında %10’ların altına düşen işsizlik oranları tekrar %10’ın üzerinde bir seyir izlemiştir.

Şekil 1: Gelişmiş Ülkeler, ABD, Türkiye İçin İşsizlik Oranları

Kaynak: www.imf.org

Küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerinde işsizlik üzerinde bıraktığı izleri özetlemek için, yukarıda verilen (Şekil 1) dikkate alınacaktır. Türkiye’de 2008-2009 krizi sırasında işsizlik hızla yükselmiştir ve işsizlik oranları gerek gelişmiş ülkeler gerekse ABD’nin üzerinde seyretmektedir. Şekil 1’e göre, ABD’deki konut fiyatlarındaki aşırı şişmenin 2006 yılı başlarında tersine dönmesinin (yani yaygın deyişle “konut fiyatı balonunun patlaması”nın) ardından, Aralık 2007’den itibaren sanayi üretiminde ciddi gerilemeler ve işsizlik oranlarında büyük artışlar yaşanmıştır (Kibritçiöğlü, 2010: 1-22).

4.3. Kriz ve Bütçe Açığı

Küresel kriz süreç içerisinde finans kanalı başta olmak üzere büyüme ve istihdam, iç talep ve küresel ticaret yani dış talep kanalları gibi birçok alanda ortaya çıkmıştır. Bununla beraber küresel krizin en büyük yansımalarından biri de bütçe açıklarında görülen artış olmuştur. Hükümetlerin uyguladığı destek paketlerinin yanı sıra vergi hasılatının yüksek olduğu konut ve inşaat sektöründe görülen daralmanın da bütçe açıklarındaki artışa etkisi büyüktür (Odabaş ve Bahtiyar, 2010: 161-167) .

Türkiye’deki ortak kanaat 2008 ve sonrası krizin daha çok dış kaynaklı olduğu şeklindedir. Hükümet tarafından yapılan açıklamalar Türkiye’nin krizden çok fazla etkilenmediği yönündedir. Ancak bütçe verileri bu görüşü çok fazla desteklememektedir. 2008 yılından itibaren yaşanan, olumsuz etkileri 2009 yılında da süren küresel kriz bütçe büyüklüklerini de etkilemiştir. Kriz dönemindeki bütçe rakamları Tablo 2’den incelenebilir.

Tablo 2: Bütçe Büyüklükleri (Milyon TL)

Yıllar/ Değişkenler	2006	2007	2008	2009	2010
Giderler	178.126	204.068	227.031	268.219	294.359
Gelirler	173.483	190.360	209.598	215.458	254.277
Bütçe Dengesi	-4.643	-13.708	-17.433	-52.761	-40.082

Kaynak: www.bumko.gov.tr.

Örneğin 2009 yılı bütçe açığı öngörülenin aksine çok büyük bir artış göstermiş ve 52,761 milyon TL’ye ulaşmıştır. 2010 yılında da hükümetçe 50,1 milyar TL’lik bütçe açığı öngörülmüştür. Beklenen bu açık bazı ekonomik birimlerce çok inandırıcı bulunmamıştır. Ancak Maliye Bakanlığının 2010 Aralık ayı bütçe açıklama raporu, bu tahminlerin aksine, bütçe açığı konusunda iyimser bir sonuç ortaya koymuştur. Bir önceki yıla göre bütçe açığında gerileme meydana gelmiştir.

4.4. Kriz ve Enflasyon

2008 küresel krizi, hem talep hem de maliyet boyutlu aşağı yönlü baskı sonucu bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de enflasyon oranını hızla azaltıcı etkide bulunmuştur. Enflasyonda yaşanan sert düşüşte iç ve dış talep şartlarındaki hızlı daralmanın yanı sıra emtia fiyatlarındaki gerilemeler ve mali önlemler çerçevesinde yapılan vergi oranlarındaki geçici indirimlerin etkisi olmuştur (Aras, 2010: 1). Küresel Krizin iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz yansımaları belirginleşirken yurt içi talep de hızla gerilemiştir. Bu doğrultuda, ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama eğilimi derinleşirken, toplam talep şartlarının enflasyona düşüş yönlü katkısı belirgin biçimde artmıştır (TCMB, 2009: 1-3).

Yıllık bazda enflasyondaki yükselme Ekim-2008’e kadar yükselirken, Kasım ayından itibaren düşüş başlamıştır. 2008’de TÜFE enflasyonu %10,1 olarak gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkisi ile başta ham petrol olmak üzere uluslararası piyasalarda temel mal fiyatlarındaki hızlı düşüş ve dış ve iç talepteki daralma dolayısıyla enflasyon oranında yaşanan düşüş, 2009 yılı ilk beş ayında da devam etmiş ve yıllık TÜFE Mayıs sonunda %5,2’ye gerilemiştir. Kriz döneminde dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de bir dezenflasyon dönemi yaşanmış, ülkeler küresel resesyona karşı hem maliye hem de para politikalarını gevşetmişlerdir. Türkiye’de de faiz oranları hızla düşürülmüş, tüketimi teşvik amacıyla bazı ürünlerde dolaylı vergiler geçici süreyle indirilmiştir (Yükseler, 2009: 20).

4.5. Kriz ve İhracat-İthalat

Küresel krizin şüphesiz Türkiye'nin dış ticaretteki genel eğilimlere de etkisi olmuştur. 2008 yılında ithalat 201.964 milyon Dolar ile zirve noktasına ulaştıktan sonra, 2009 yılında kriz nedeniyle %30,2 oranında daralmış (140.928 milyon Dolar), 2010 yılında ise tekrar %31,7 oranında artarak 185.541 milyon Dolar olmuştur. Ancak, 2010 yılında toplam ithalat 2008 yılı seviyesi altında bulunmaktadır.

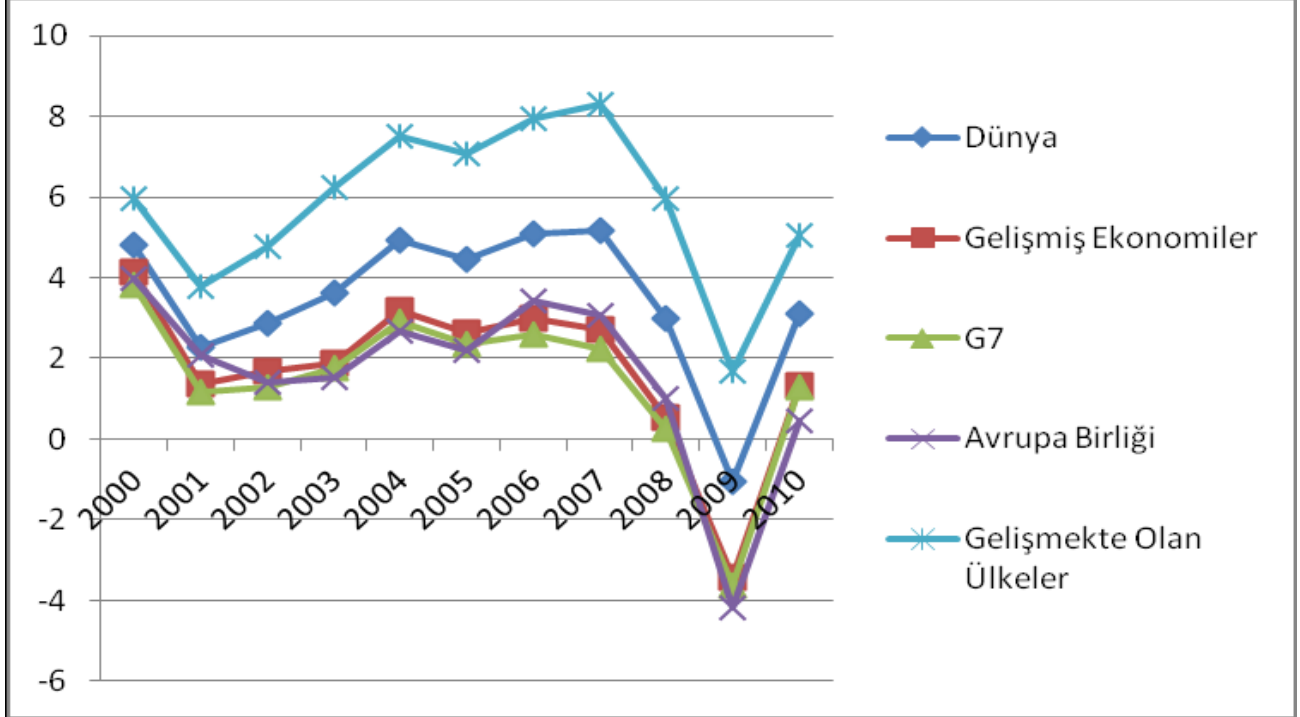
Küresel kriz ve krizden çıkış sürecinde, ithalatta gözlenen eğilimin aynısı ihracatta da yaşanmıştır. 2009 yılında ihracat %22,6 oranında azalmış ve 102.143 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş, 2010 yılında ise %11,6 oranında artarak 113.979 milyon Dolara çıkmıştır. İhracat ve ithalatın benzer eğilim göstermesi, Türkiye'nin geçmiş kriz deneyimlerinden oldukça farklı bir duruma işaret etmektedir (Yükseler, 2011).

Özetle, 2008 yılı Ekim ayından itibaren Türkiye'nin ihracat ve ithalat hacmi ciddi bir gerileme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu süreç, 2009 yılında hızlandıktan sonra 2010 yılında yerini artış yönünde eğilime bırakmıştır.

5. KRİZ SIRASINDA DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE BÜYÜME

2008 son çeyreği ve 2009 ilk üç çeyreğinde yani krizin en şiddetli yaşandığı zaman diliminde, Dünya geneli, gelişmiş ekonomiler, G7 ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri dört çeyrek üst üste eksi büyüme, başka bir ifade ile bir yıl süren bir resesyon yaşamıştır. Şekil 2’ye bakıldığında, kriz dönemlerinde gelişmekte olan ülkelerde de büyüme oranlarında bir yavaşlamanın olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Ülkelerin Büyüme Oranları*

Kaynak: <http://www.imf.org> , *Yıllık yüzde değişim

2008 yılının son çeyreğinden itibaren uygulamaya konulan makro ekonomik destek programları ve 2009 yılı nisan ayında gerçekleştirilen G-20 zirvesi sonrası alınan kararların ekonomik aktivite üzerinde olumlu etkileri, 2010 yılına ait büyüme tahminlerinin yukarı doğru revize edilmesine neden olmuştur. 2009 yılının üçüncü çeyreği itibariyle dünyada ekonomik düzelmeye yönünde bazı işaretler söz konusudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle ilgili verilere bakıldığında daralmanın yavaşladığı, ülkeler ve bölgeler itibariyle farklılık arz etmekte birlikte büyümede yukarı yönlü hareketler olduğu görülmektedir (Şekil 2).

Dünya’da ve Türkiye’de kriz dönemlerinde büyümenin rakamsal olarak gösterimi aşağıda Tablo 3 yardımıyla yapılmıştır.

Tablo 3: Dünyada ve Türkiye’de Büyüme Rakamları

Ülkeler	2008	2009	2010
Dünya Ortalaması	3.0	-2.2	5.2
Yüksek Gelirli Ülkeler	0.6	3.3	3.2
Euro Bölgesi	0.7	-3.9	1.9
Gelişmekte Olan Ülkeler	6.0	1.2	7.3
Türkiye	0.7	-4.7	8.9

ABD	0.4	-2.5	3.0
Japonya	-0.7	-5.4	4.4
Çin	9.0	8.4	10.4
Hindistan	7.3	6.0	9.9
Meksika	1.3	-7.1	5.4
Almanya	1.2	-2.3	3.6
Brezilya	5.1	-0.2	7.5
Rusya	5.6	-7.9	4.0
Yunanistan	2.0	-2.5	-4.4
ASEAN-5 ¹	4.8	1.7	6.7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April, 2008; Ekim 2009, Dünya Bankası, Küresel Ekonomik Beklentiler 2010 Raporu. ¹ Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Singapur.

2008 yılının son döneminde ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, tüm dünya ekonomilerini finansal açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. 2010, beklenildiği üzere ekonomik toparlanma hareketlerinin görüldüğü bir yıl olmuştur. Ekonomik canlanma 2010 yılının ilk yarısında, küresel aktivitelerin hızlanması doğrultusunda dünya üretiminde %5,2'lik bir büyüme oranıyla kendisini göstermiştir. Buna karşın çoğu gelişmiş ülke, önemli problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Kurtarma planlarının yavaş işlenmesi vb. sebeplerden ötürü, özellikle işsiz sayısında meydana gelen önemli artış sosyal anlamda da ciddi bir sorun olarak görülmüştür. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ise 2010 yılında yüksek bir büyüme oranı gerçekleşmiştir.

2009 yılında hemen hemen tüm ülke ekonomilerinde küresel krizin de etkisiyle küçülme meydana gelirken, çoğu ülke ekonomilerinde 2010 yılı verileri yerini pozitif rakamlara bırakmıştır. Uzun yılların ardından 2009 yılında %2,2'lik oran ile ilk defa küçülen dünya ekonomisi, 2010 yılında %5,2 oranında büyümüştür. Gelişmiş ülke ekonomilerinde %3,2 oranında, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ise %7,3 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Özellikle gelişmekte olan dünya ekonomilerinde yüksek oranda seyreden büyüme oranları, gelişmiş ülke ekonomilerinde daha düşük oranda seyretmiştir. Küresel krize rağmen, 2009 yılında da büyüme gösteren dünyanın en kalabalık ülkesi Çin, 2010 yılında da %10,4 oranı ile büyümeye devam etmiştir. Gelişmiş ülke ekonomilerinden en fazla büyümeyi 2010 yılında %4,4 oranı ile Japonya gerçekleştirmiştir (Bkz; Tablo 3).

Dünya ekonomisinin 2008 yılından itibaren giderek küçülmesinin en önemli nedeni ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında ortaya çıkan Mortgage krizidir. Amerikan ekonomisi, dünya ekonomisine yön veren bir büyüklükte olduğu için, bu kriz dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Gelişmekte olan Asya ekonomilerinden Çin ve Hindistan ekonomisi ile onlardan hemen sonra gelen Rusya ekonomisi 2009 yılındaki daralmadan sonra en fazla büyüyen ekonomiler arasında olmuştur. ABD ekonomisi krizin etkisiyle 2009 yılındaki %2,5'lik daralmanın ardından 2010 yılında toparlanma sürecine girmiş ve %3'lük bir büyüme kaydetmiştir.

6. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu kısımda, krizler üzerine odaklanmış bir dizi uygulamalı çalışmadan elde edilmiş ampirik bulguların özet bir sunumunun yapılması planlanmaktadır. Literatürde iktisatçılar daha çok krizlerin ortaya çıkış zamanı ve nedenleri üzerine odaklanmışlar ve çeşitli modeller geliştirmişlerdir. Teorik çalışmalarda söz konusu modeller geleneksel veya birinci nesil modeller Krugman (1979), Flood ve Garber (1984), ikinci nesil modeller Obstfeld (1986) ve bu iki modelin 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya krizini açıklamada yetersiz kalmasına bağlı olarak ortaya çıkmış olan üçüncü nesil modeller Krugman (1989); Corsetti vd., (1998) olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, incelenen yerli ve yabancı literatür aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Ampirik literatüre bakıldığında; Eichengreen vd. (1997), 1959-73 dönemini kapsayan araştırmalarında, 20 ülkede yaşanan 77 krizin yayılma etkilerini analiz etmişlerdir. Söz konusu analizlerde uluslar arası rezervlerdeki, döviz kurlarındaki ve faiz oranlarındaki değişimler dikkate alınmış ve sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde spekülasyon ataklarının krizlerin oluşmasında önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Kaminsky vd. (1998), potansiyel krizler öncesi sinyal veren çeşitli göstergeleri kullanarak parametrik olmayan bir yaklaşım olan sinyal yaklaşımını geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımda ilgili göstergeler kriz öncesi sinyal verme güçlerine göre seçilmektedir. Herhangi bir gösterge belirli bir eşik değeri aştığında, söz konusu süreç sinyal olarak algılanmakta ve ortalama 24 ay içerisinde bir kriz baş göstermektedir. Kaminsky vd. tarafından yapılan söz konusu çalışmada 15'i gelişmekte olan ve 5'i ise gelişmiş olmak üzere toplam 20 ülkede yaşanan 76 ayrı kriz analiz edilmiştir.

Cartapanis vd. (2002), 1976-97 dönemine ait üçer aylık verilerden hareketle altı Asya ülkesi için spekülasyon baskı indeksi oluşturmuşlardır. Manasse vd. (2003) tarafından yapılan bir çalışmada krize yol açan temel etkenler analiz edilmiştir. Analizler sonucu yüksek uluslar arası borç seviyesinin, likidite sorununun, siyasal belirsizliğin, mali yanılmanın veya kurların aşırı değerlendirilmesinin yanı sıra uluslar arası sermaye piyasalarının krizler üzerinde önemli etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Jawadi vd. (2010) çalışmalarında küresel finansal krizin Fransa, İngiltere ve ABD borsalarında yarattığı likidite baskısı karşısında merkez bankalarının etkinliğini ölçmüşlerdir.

Engin ve Polat (2010), çalışmalarında Gümrük Birliği ile başlayan süreçte, yani 1996-2009 yılları arasında Türk otomotiv sektöründeki evrimsel değişmeyi ortaya koymuşlar ve Küresel Finansal Krizin varlığı ile birlikte Türk otomotiv sektörünün süreçten nasıl etkilendiğinin Türkiye ekonomisine yansımalarını incelemişlerdir. Sonuçlara göre, Türk otomotiv sektöründe devletin uygulamış olduğu ÖTV indirimi az da olsa sektörde canlanma yaratmıştır. Ne var ki, uygulanan bu politika sektörde kalıcı yönde bir canlanmaya yol açmamıştır. Bununla birlikte bu alandan alınan vergilerin yüksekliği de otomotiv endüstrisinin canlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Yaprak (2009), çalışmasında Türkiye'de yaşanan krizin (2008) istihdamı nasıl etkilediği, kriz öncesi duruma göre işsizliğin nasıl ve ne şekilde yükseldiği, sektörel istihdamın yapısının nasıl değiştiği gibi sorular irdelenmekte ve genel olarak krizin istihdama yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada, krizin istihdamı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Susam ve Bakkal (2008), çalışmalarında dünyada yaşanan finansal kriz süreci ve 2009 yılına ilişkin beklentiler bütçe büyüklükleri açısından değerlendirilmiştir. Mevcut duruma göre, 2009 yılında Türkiye'de, büyüme hızında düşüş, işsizlik oranında da artışlar beklendiğini belirtmişlerdir. Merkez Bankası 2008 yılı Ekim ayı enflasyon raporunda, Türkiye'deki üretim kapasitesini artıran temel itici gücün yatırımlar olduğu vurgulanmıştır. Reel sektördeki yatırım kararlarının ertelenmesi ve yatırımların durma noktasına gelmesi üretim kapasitesini, buna bağlı olarak büyüme oranlarını

düşüreceği ayrıca üretim kapasitesindeki daralma reel kesimin istihdam olanaklarını da daraltacağı ve işten çıkarmaların artacağı öngörülmüştür.

Yıldırım (2010), çalışmasında 2007 yılı Ağustos ayında ABD’de ortaya çıkan, 2008 yılında yaygınlaşan ve Türkiye ekonomisini de etkileyen küresel ekonomik krizle ilgili çözüm yollarını göstermeyi amaçlamıştır. Bu krizin dünyada ve Türkiye’de ekonomik büyümeyi durdurduğu, işsizliği artırdığı, dış ticareti olumsuz yönde etkilediği ve ekonomilerin makro ekonomik dengelerini bozduğu neticesine varılmıştır. Krizin önlenmesi için sermayenin finansal sektörler yerine üretime kaydırılması gerektiği ve Türkiye ekonomisinde sıcak para ile büyüme yerine üretime dayalı büyüme modelinin seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Batirel (2008), çalışmasında global ekonomik krizin Türk kamu maliyesini belli ölçüde etkilediğini ve bu durumun, istihdamı, reel sektörü ve tarımsal üreticiyi güçlendirecek bir mali canlandırma paketi ile aşılabileceğini vurgulamıştır.

Alantar (2008), çalışmasında küresel finansal krizin banka iflasları, mali sistemdeki konsolidasyonlar ve devletleştirmelerden sonra reel sektöre de yansiyarak küresel büyüme oranlarını düşürdüğünü, enflasyonist etkiye yol açtığını, ve regülasyon taleplerinin daha yüksek sesle dillendirilmesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Delice (2003), çalışmasında, ülkeler arasındaki finansal entegrasyonun yüksek düzeylere ulaştığı 1990’lı yıllarla birlikte ivme kazanan ve ekonomi ve finans literatüründe önemli bir yer edinen “finansal kriz” olgusunu kavramsal ve tarihsel düzlemde inceleyerek, dinamiklerini ortaya koyabilmeyi bu bağlamda ilgili literatürde geliştirilmiş çözüm önerilerini incelemeyi amaçlamıştır.

Gençtürk (2009), çalışmasında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) işlem gören hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki kriz yaşanan dönem ile krizlerin yaşanmadığı dönemlere göre incelemiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak İMKB-100 endeksi, bağımsız değişkenler olarak da; Hazine Bonosu faiz oranı, tüketici fiyat endeksi (TÜFE), para arzı (M2), sanayi üretim endeksi (SÜE), dolar, Altın Fiyatları kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişki “Çoklu Doğrusal Regresyon Yöntemi” ile incelenerek sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Ergün ve Gökdemir (2010), çalışmalarında küresel krizin Türkiye’nin dış ticaret sektörüne etkisini açıklamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, Dünya ticaret hacmindeki azalmaya bağlı olarak Türkiye’nin dış ticaret hacminde de krizle birlikte bir daralma meydana gelmiştir. Çalışmada bu daralmanın boyutu kriz öncesi dönemle kıyaslanarak açıklanmaktadır.

Altuntepe (2009), çalışmasında, 2008 küresel krizinin dünya istihdam yapısında ortaya çıkarmış olduğu etkileri incelemiştir. Bu amaçla dünya üzerindeki ülkelerin bölgesel bazda istihdam yapıları kriz bağlamında incelenmiş ve değinilen ülkelerin karşılaştırmalı olarak analizi yapılmıştır. Böylelikle ortaya çıkan küresel krizin ülkelerin istihdam yapısında yaratmış olduğu etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Öztürk (2010), çalışmasında küresel ekonomik krizin gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkilerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, ekonomilerin krizden etkilenme derecesi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, yaşanan küresel krizden gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ciddi boyutta etkilendiği neticesine varılmıştır.

Berberoğlu (2009), çalışmasında yıl boyunca oluşan mevsimsel değişimlerin etkilerinin kullanılan uygun bir kısıt yardımıyla giderilmesi sağlanmış ve yapılan analizler bir dönemi baz almadan gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler ve yapılan tahminler kısıtlı en küçük kareler yöntemi kullanılarak üretilmiştir. Fakat burada kullanılan kısıtın özelliği itibarıyla, çoklu doğrusallık problemi olmasına rağmen kullanılan matris işlemleri sayesinde çözüme ulaşılmıştır. Türkiye’de yaşanan 21 Şubat 2001 ekonomik krizinin Toplam Sanayi Sektörü’ndeki etkisi araştırılırken veri seti olarak Sanayi Sektörü Üretim indeks değerleri seçilmiştir ve analizler bu değerler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Kibritçioğlu (2011), çalışmasında; küresel ekonomik krizin temel uluslararası bileşenlerinin neler olduğunun kısaca sergilenmesini ve bu kriz(ler)i besleyen ve karmaşıktıran kaynakların birbirleriyle olası etkileşim kanallarının neler olduğunun kabaca (ve şematik olarak) özetlenmesini hedeflemiştir.

7. AMPİRİK ANALİZ

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin sıklığı beraberinde her açıdan bu krizlerin etkilerinin incelenmesi ve irdelenmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu nedenle çalışmada öncelikle 2008 küresel ekonomik krizin Türkiye’deki büyüme, işsizlik-istihdam, bütçe açığı, enflasyon ve ihracat-ithalat üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından VAR (Vector Autoregression) model çerçevesinde ekonometrik çalışma ile de bu ilişkiler ortaya konulmuştur.

7.1. Materyal ve Metot

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modeli, seçilen değişkenlerin birbiriyle olan ilişkisini analiz etmeyi sağlamaktadır. “VAR modelinde her değişken hem kendi hem de diğer değişkenlerin geçmiş değerlerinin bir fonksiyonu olarak yazılır. VAR analizindeki önemli karar aşamalarının başında, modele girecek değişkenlerin gecikme uzunluğunun belirlenmesinin geldiği söylenebilir. Seçilecek gecikme uzunluğunun, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri yakalayacak uzunlukta olması gerekir. Genelde kısa gecikme uzunluklarıyla yapılan kestirimlerin başarısının uzun gecikme uzunluklarıyla yapılanlara göre çok daha fazla olduğu görülmüştür” (Aktaş vd, 2011).

VAR modeli seçilen bütün ekonomik büyüklükleri bir bütün olarak ele almaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu model yardımıyla yapılan ekonometrik çalışmalarda değişkenler ya da büyüklükler eşanlı olarak incelenmektedir. Pagan (1987) VAR modelini dört aşamada özetlemektedir. Buna göre, öncelikle veriler VAR modeline uygun bir forma dönüştürülür yani durağanlaştırılır. Bunun nedeni, zaman serisi analizleri için geliştirilmiş olan olasılık teorilerinin sadece durağan zaman serileri için geçerli olmasıdır. Çünkü durağan olmayan zaman serileri için t, F testlerine dayalı geleneksel hipotez testi prosedürleri kuşkulu hale gelmektedir (Gujarati, 1995).

VAR modellerinde içsel değişkenler modeldeki diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak elde edilmektedir. VAR modelinin basit matematiksel gösterimi şu şekildedir:

$$y_t = c_I + A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + B x_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada; c_I sabiti, y_t içsel değişkenlerin k vektörünü, x_t dışsal değişkenlerin d vektörünü, A_1, \dots, A_p tahmin edilecek katsayı matrislerini ve ε_t de sağ taraftaki değişkenlerin tamamıyla eşzamanlı olarak ilişkili ancak kendi gecikmeli değeriyle ilişkisiz inovasyonların vektörüdür.

Modelde kullanılan değişkenlerin seçiminde, literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalardan hareket edilmiştir. Seçilen değişkenler için veriler TÜİK ve T.C. Maliye Bakanlığı’ndan alınmıştır. Veri seti 2000-2010 dönemini kapsamaktadır ve üçer aylık veriler kullanılmıştır.

Bu çalışmada analizlerde yer alan değişkenler Tablo-4 yardımıyla düzenlenmiştir.

Tablo 4: Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Gro	GSYH Büyüme Hızı (Üç Aylık)
Unp	İşsizlik Oranı
Bd	Bütçe Açığı
Inf	Enflasyon
XM	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

VAR analizine geçmeden önce serilerin durağan olup olmadıkları Dickey-Fuller Birim Kök Testi aracılığıyla araştırılmış ve ardından birinci farkları alınarak durağan olmayan seriler, durağan hale getirilmiştir.

7.2. VAR Model Sonuçları

Birçok makro ekonomik zaman serisi birim kök içermektedir. Bu yüzden VAR analizi yapabilmek için verilerin durağan olması gerekmektedir. Bir zaman serisinin durağanlığının incelenmesinde birim kök testleri kullanılabilir. Çünkü durağan olmayan değişkenlerin varlığı birçok standart hipotez testini geçersiz kılar. Birim kök testinde süreç işletilirken öncelikle sabitli trendlide sınama gerçekleştirilir, bu durumda durağanlık tespit edilmiş ise sabitli ve sabitsiz test işlemine geçilmeksizin bu değerler baz alınır (Enders, 1995). Bu çerçevede çalışmada yer alan serilerin durağanlığını test etmek için Augmented Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 5’de özetlenmiştir Buna göre, tüm serilerin birinci derece farkları durağandır.

Tablo 5: Durağanlık İçin Test Sonuçları

Değişkenler	ADF (Düze Olarak) [Sabitli ve Trendli]	ADF (Birinci Derece Fark Değerleri) [Sabitli ve Trendli]
Gro	-1.48	-6.74
Unp	-1.82	-6.31
Bd	-1.39	-4.48
Inf	-1.03	-4.67
XM	-1.45	-4.23

Not: ADF testi için MacKinnon kritik değerleri; Seviye İçin -3.06 ve Birinci Derece Fark Değeri için -1.84 olarak belirlenmiştir. Anlamlılık Düzeyi %5 olarak seçilmiştir.

Hesaplanan test istatistiğinin mutlak değeri, seçilen anlamlılık düzeyinde Mac-Kinnon kritik değerlerini aşıyor ise serilerin durağan olduğu sonucuna varılır. Serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir. Çünkü, ADF test istatistik değerleri, MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük çıkmıştır. Değişkenlerin tümü birinci dereceden [I(1)] durağandır sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 5’de birinci derece farkı alınmış tüm değişkenlerinin ADF test istatistik değerleri, kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu için değişkenlerin birim kök içermediği kanaatine varılmıştır.

VAR analizleri kriz ekonomilerinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. VAR analizlerinde gecikme uzunluğunun tespiti önem arz etmektedir. Bu çerçevede analizlerimizde kullanılacak gecikme uzunluğunun belirlenmesi çeşitli kriterlere göre farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Tablo 6’da gecikme uzunluğunun kaç alınması gerektiğine ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 6: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	FPE	AIC	SC	HQ
0	1.72e+11	63.63	63.94	63.71
1	2.81e+11	61.73	68.54	61.09
2	975085.8	27.23	36.97	29.37

Not: FPE; Final Prediction Error kriterini, AIC; Akaike Bilgi Kriterini, SC; Schwartz Kriterini, HQ; Hannan-Quinn Kriterini ifade etmektedir.

Tablo 6, FPE, AIC, SC ve HQ değerlerinin aynı yönde olduğunu göstermektedir. Bu sebeple analizlerde 2 gecikme seviyesi uygun gecikme seviyesi olarak belirlenmiştir. Standart VAR tipi modellerde tüm değişkenler içsel olarak ele alınır ve model tahmini yapılır. VAR modeline krizin etkilerini görebilmek için dışsal bir kukla değişken eklenmiştir. DUM2008 kukla değişkeni ifade etmekte olup, 2008 yılının son çeyreği ve 2009 yılındaki 4 çeyreklik dönem için 1 değerini almakla birlikte diğer dönemler için 0 değerini almıştır.

Tablo 7: VAR Model Tahmini

Değişkenler	Gro	Unp	Bd	Inf	XM
Gro(-1)	0.03 (0.21)	6.08 (-0.53)	-0.05 (1.54)	0.06 (-0.51)	0.11 (-0.36)
Gro(-2)	0.40 (1.65)	-11.70 (-0.91)	77,08 (1.56)	0.13 (0.23)	0.20 (0.45)
Unp(-1)	3.51 (0.06)	0.24 (0.30)	-0.62 (0.79)	-0.12 (-0.32)	0.19 (1.50)
Unp(-2)	0.17 (0.72)	0.62 (0.17)	-1.69 (-0.94)	-0.27 (-0.21)	0.08 (-0.68)
Bd(-1)	0.04 (0.46)	-0.83 (-0.90)	0.74 (1.89)	0.20 (1.02)	0.98 (1.91)
Bd(-2)	0.70 (1.47)	-0.82 (-0.14)	0.13 (0.92)	0.32 (0.53)	2.14 (0.81)
Inf(-1)	4.54 (2.51)	-1.15 (1.89)	1.52 (6.96)	0.11 (0.76)	0.60 (1.14)
Inf(-2)	0.34 (2.76)	0.33 (3.71)	2.12 (0.71)	0.56 (0.86)	1.73 (0.61)
XM(-1)	1.25 (1.74)	2.07 (2.95)	0.57 (0.03)	0.53 (0.64)	0.78 (0.46)
XM(-2)	0.11 (0.93)	0.53 (0.76)	1.45 (0.88)	0.18 (1.34)	0.43 (1.04)
C	9.81 (1.76)	3.97 (1.15)	-4.72 (-1.46)	0.67 (1.20)	4.42 (1.37)
<i>DUM2008</i>	-3.46 (-2.42)	0.06 (1.98)	2.51 (2.15)	-0.09 (-2.52)	-1.12 (-3.21)
R-squared	0.91	0.75	0.87	0.82	0.95
F-statistic	47.56	16.09	40.13	18.91	61.02

Not: Parantez içindeki değerler t istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 7’de VAR modelinin tahmin sonuçları verilmiştir. Kriz kukla değişkeni ile makro ekonomik değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. 2006 yılında ABD’de finans piyasalarında özellikle de konut finansmanı piyasalarında yaşanan aksaklık 2008’in son çeyreğinde ve 2009 yılı boyunca tüm dünya ekonomilerinde ve ülkemizde hissedilir hale gelmiştir. Analizlere konu olan dönemde yapısal bir değişme neticesinde farklılıkların bulunup bulunmadığının VAR analizi yardımıyla yapılmıştır. Bu sebeple her bir tahmin modeli için kırılma noktası olarak 2008’in dördüncü çeyreği ve 2009 yılındaki dört çeyreklik dönem belirlenmiş analiz sonuçları Tablo 7 yardımıyla özetlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de büyümenin kriz döneminden olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, kriz döneminde bir daralmanın yaşandığına işaret etmektedir. Kriz döneminin işsizliği artırıcı yönde etki yaptığı araştırmanın bir diğer bulgusudur. Yine aynı şekilde bütçe açığının kriz döneminde arttığına yönelik anlamlı bulgular elde edilmiştir. Enflasyon oranında ise hem iç hem de dış talepte yaşanan daralma ve uluslararası temel mal fiyatlarındaki düşme sonucu gerileme yaşanmıştır. Ekonometrik analizden elde edilen sonuçlar kriz döneminde enflasyonda düşüş yaşandığı olgusunu destekler niteliktedir. Son olarak yaşanan son ekonomik kriz Türkiye’nin dış ticaretini de olumsuz etkilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranında bir düşüşün yaşandığı tespit edilmiştir.

8. TÜRKİYE'DE KRİZDE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ ETKİLERİ (Maliye Politikalarının Krize Yanıtı)

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında Türkiye’de mali kesime yönelik önemli bazı kararlar alınmış ve yasalarla bunlar desteklenmiştir. Kriz sonrası IMF ile birlikte hazırlanmış olan ve takip edilen iktisadi programlar, mali disiplini esas alan orta vadeli istikrar programlarıdır. Türkiye’nin 2001 krizi sonrasında önemli başarılar sağlamanın mali disiplin ve uluslararası konjonktürün yadsınamaz payı vardır. Uygulanan para politikasının etkisi ise ikinci planda kalmıştır (Gürkaynak, 2008).

Dış bir kaynaktan doğan küresel kriz, tüm dünya ülkeleri ile eşbütünleşim içerisinde olan Türkiye ekonomisini de iç ve dış talepteki gelişmelere paralel olarak olumsuz yönde derinden etkilemiştir. Şöyle ki, üretim, işsizlik ve ihracat yaşanan gelişmeler neticesinde kriz sürecinden olumsuz yönde etkilenerek artan belirsizlik ortamı ekonomik faaliyetlerde duraksamayı da beraberinde getirmiştir.

Küresel krizin etkilerini hafifletmek için, Türkiye’de başlangıçta para politikası bağlamında likidite desteği kredileri (Cansuyu I-II), likidite maliyetini düşüren faiz indirimi vb. tüm dünyada da tatbik edilen tedbirler alınmıştır. Alınan önlemlerin yetersizliği sonucunda mali canlandırma paketi ihtiyacının hasıl olması maliye politikası önlemlerini mecbur kılmıştır. Krize karşı hükümet, maliye politikası araçları olan gelirler ve harcamalar politikasını bu süreç içerisinde esas almıştır. Hükümeti bu araçları kullanmaya iten temel esas, işsizlik oranındaki tırmanış ve kapasite kullanım oranındaki dikkate değer azalmadır. Kriz sürecinde, merkez bankası faiz indirimi ve likidite desteği politikalarını ifa etmiştir. Ayrıca, hükümet Türkiye’yi dört bölgeye ayıran, bölgeler ve sektörler bazında uygulanacak olan teşvik paketi (istihdamın artırılmasına yönelik) ve bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimleri uygulanacağını ilan etmiştir (Karakurt, 2010: 186).

Bu çerçevede daraltıcı mali politikaların nispi olarak gevşetilmesi ve özellikle daralan sektörlerde artan işsizliğin azaltılmasına yönelik genişletici vergi teşviklerinin uygulanması ve teşvik edici harcamaların arttırılması reel üretimin canlı tutulması bağlamında önem arz etmektedir. Ancak bu genişletici politikaların enflasyonist baskı oluşturmamasına özen gösterilmelidir (Şimşek ve Altay, 2009: 19) .

Türkiye’de, vadesi geldiği halde ödenmemiş tüm vergi alacaklarının taksitlendirilmesi, Türklerin yurtdışındaki paralarının Türkiye’ye getirilmesine yönelik çalışmaların yapılması, mevduata güvence verme yetkisinin TMSF’den alınarak Bakanlar Kurulu’na devredilmesi, hisse senedi alım satımlarında uygulanan stopaj oranının %0’a indirilmesi, KOSGEB kanalı ile KOBİ’lere faizsiz kredi sağlanması, Merkez Bankasının döviz mevduat munzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratması, Halk bankası kanalıyla esnaf ve sanayiciye yeni kredi imkânlarının sağlanması, SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim yapılması ve Eximbank kredilerinin arttırılarak sermayesinin güçlendirilmesi kriz sürecinde alınan önlemler arasındadır (Ünal ve Kaya, 2009: 22). Alınan bu önlemler hem ekonomideki talebe bir ivme kazandırmaya, hem de bankaların karşılaşılabilecekleri sıkıntıları aşabilmelerine yöneliktir. Özellikle esnaf ve sanayicilere verilen yeni krediler ile KOBİ’lere verilen faizsiz krediler reel sektörün canlandırılmasına yönelik tedbirlerdir (Altuntepe, 2009: 138) .

8.1. Global Krizde Türkiye’de Kamu Harcamaları Politikaları

Kriz sürecinde kamu harcama politikası, kamu kaynaklarının kullanımında, belirlenen politika ve öncelikler doğrultusunda hareket edilmesine, yürütülen faaliyet ve projelerin gereklilik, etkinlik ve verimlilik açısından gözden geçirilerek sağlıklı bir temele kavuşturulmasına bağlanmıştır (Taban,

2011). Bu bağlamda, krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yapılmıştır. Özellikle kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları için crowding-in etkisi oluşturduğu dikkate alınarak, kamu yatırımlarına öncelik verilmesi ve özellikle kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi benimsenmiştir. Bu amaçla, ekonomide fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesini ve genişletilmesini sağlamak amacıyla kamu yatırım projelerine ağırlık verilmesi, ekonominin krizden çıkışını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını yeniden tesis etmek için özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdamı artırmaya yönelik politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır (DPT, 2009).

Süreç içerisinde 18 Şubat 2009'da çıkan yasa ile firmaların işçi çıkarmamaları, buna mukabil daha az süre işçi çalıştırmaları teşvik edilmiştir. İşçi çalıştırmama süresi 3 aydan 6 aya çıkartılmış ve bu takdirde, firmanın işçiyi çıkarmama garantisi vermesi şartıyla, maaşına İşsizlik Fonundan yapılacak katkı (ödenecek miktar) %50 artırılmıştır. Böylece İşçi Fonuna bindirilen az bir yük ile işsizlikteki artışın azaltılmasına çalışılmıştır. Ayrıca, kriz sürecinde sağlık hizmeti sunucularına yapılan ödemelerin hızlandırılması kararı alınmıştır. GAP harcamalarının yükseltilmesi, bütçede olmadığı halde tarımda fındık ödemelerinin ve kuraklık ödemelerinin yapılması, bütçeden mahalli idareler için ayrılan payın artırılması, kamu personel ve işçilerinin maaşlarına iyileştirilmelerin yapılması merkezi hükümet tarafından krize karşı bir program ve ekonomiye bir ivme kazandırma olarak zikredilmiştir.

8.2. Global Krizde Vergi Politikaları

2008 krizi Türkiye'de etkisini; toplam talebin daralması buna bağlı olarak da üretim ve istihdam kaybı ve özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalması şeklinde göstermiştir. Ekonomideki daralmayı önlemenin yöntemlerinden biri de özü vergi indirimine dayanan canlandırma paketinin ifa edilmesidir. Küresel kriz dönemi içerisinde, krizin olumsuz etkilerinin atlatılması maksadıyla siyasi otorite tarafından tek veya toplu paket şeklinde ilan edilen vergi indirimleri getirilmiştir.

5838 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun" çerçevesinde ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, istihdamın artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi ve sektörel olarak da kümelenme olgusunun öne çıkartılarak yatırımların teşvik edilmesine yönelik indirimli kurumlar vergisi oranı uygulamasının genişletilmesi uygulaması getirilmiştir. Bu bağlamda, tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunanlarla sınırlı olmak koşulu ile, üretim tesislerini 31.12.2010 tarihine kadar Bakanlar Kurulu'nca belirlenen illere nakleden ve asgari 50 kişilik istihdam sağlayan mükellefler için, kurumlar vergisi oranının % 75'i geçmemek üzere indirimli olarak uygulanması düzenlenmiştir. Büyük ölçekli yatırımlar için kurumlar vergisi oranında %90'na kadar indirim uygulamak üzere Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

Yeni konutların satışından alınan yüzde 18'lik KDV'nin üç ay süreyle yüzde 8'e indirilmesi, otomotiv firmalarının elindeki mevcut araçlardan alınan ÖTV'nin üç ay süreyle indirilmesi, beyaz eşya ve elektronik eşyada uygulanan ÖTV'nin de 3 ay süreyle indirilmesi kriz süreci içerisinde uygulanan vergi politikaları arasında yer almaktadır. 14 Nisan 2009 sayılı Resmi Gazete'de yürürlüğe giren "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar" ile 29 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren KDV indiriminin kapsamı genişletilmiştir (Vergi Konseyi, 2009). Uygulanan vergi indirimleri otomotiv ve dayanıklı tüketim malları sektöründe bir canlanma meydana getirmekle birlikte dış talebin daraldığı bir dönemde iç talepte bir artışı beraberinde getirmiştir.

30 Mart 2009 tarihli 2009/14812-3 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile tapu işlemleri üzerinden binde 15 oranında alınmakta olan tapu harcı, binde 5'e düşürülmüştür. Konut teslimlerinde olduğu

gibi, bina veya bağımsız bölüm şeklindeki işyeri teslimlerinde de KDV oranı yüzde 18’den yüzde 8’e indirilmiştir. Özellikle KOBİ’lerin kullandığı imalata yönelik bazı sanayi ve iş makineleri üzerinden alınmakta olan KDV oranı yüzde 18’den yüzde 8’e indirilmiştir. Mobilya üzerinden alınmakta olan KDV oranı yüzde 18’den yüzde 8’e düşürülmüştür. Bilgisayar ve bilişim araçları üzerindeki KDV oranı yüzde 18’den yüzde 8’e çekilmiştir. “Yukarıda ifade edilen vergi düzenlemelerini; tüketim tanımına sokulmayarak yatırım olarak sınıflandırılan gayrimenkul (konut, işyeri) ve iş makineleri alım maliyetlerinin düşürülmesine, hanehalkının bazı mal gruplarına (otomobil, mobilya, beyaz eşya ve bilişim ürünleri) olan tüketim talebinin canlandırılmasına, tüketicinin finansmanının ucuzlatılmasına, yönelik önlemler şeklinde üç ana başlık altında toplulaştırmak mümkündür” (Türkan, 2009: 2).

Türkiye yukarıda ifade edilenlere ilaveten krizin etkilerini vergisel destekler ile minimize etmek için aşağıdaki önlemler paketini yürürlüğe geçirmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2009: 5-6);

- “Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmeyi amaçlayan, vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren “Varlık Barışı” uygulamasının geçerlilik süresi 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır.
- Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan yüzde 10’luk stopaj sıfıra indirilmiştir.
- Eylül 2008 tarihi öncesindeki vergi borçlarının on sekiz ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi imkânı getirilmiştir.
- Gerçek kişilere kullanılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı yüzde 15’ten yüzde 10’a indirilmiştir.
- Kablolulu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi yüzde 15’ten yüzde 5’e indirilmiştir.
- 30 Haziran 2010’a kadar tescilli silinecek ve hurdaya çıkarılacak 1979 veya daha eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı getirilmiştir”.

“Özellikle Türkiye gibi vergi gelirlerinin yüzde 70’inin dolaylı vergilere yani harcamalara bağlı olduğu bir ülkede harcamalardaki bir azalmanın (yani büyümedeki bir düşüşün) vergi gelirlerini azaltacağı da kesindir” (Çolak, 2009) . Nitekim, daralan ekonomi vergi gelirlerinde önemli düşüşlere neden olmuş ve bütçe dengesi ciddi bir biçimde bozulmuştur.

Kriz sürecinde bütçe gerçekleştirmeleri “gerçekleşen” ve “hedef” bağlamında aşağıdaki Tablo 8 yardımıyla görülebilmektedir.

Tablo 8: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri

<i>Yıllar/Kalemler</i>	<i>Gelirler</i>	<i>Vergi Gelirleri</i>	<i>Harcamalar</i>	<i>Bütçe Dengesi</i>
2007 Gerçekleşen	190,4	152,8	204,0	-13,7
2008 Gerçekleşen	208,8	168,1	225,9	-17,4
<i>Hedef</i>	204,6	171,2	222,6	-18,0
<i>Gerçekleşme Hedefi %</i>	101,5	98,2	102,1	-94,8
2009 Gerçekleşen	215,1	172,4	267,2	-52,2
<i>Hedef</i>	248,8	202,1	259,2	-10,4

<i>Gerçekleşme Hedefi %</i>	86,5	85,3	103,1	-502,2
2010 Gerçekleşen	254,2	210,5	294,3	-40,0
<i>Hedef</i>	236,7	193,3	286,9	-50,1
<i>Gerçekleşme Hedefi %</i>	107,3	108,8	102,5	79,8

Kaynak: T. C. Maliye Bakanlığı, 2011.

Etkilerini 2007 yılında hissettirmeye başlayan küresel kriz 2008 yılında Türkiye ekonomisinin bütçe büyüklüklerinde kendini göstermiştir. Şöyle ki 2007 yılında 13,7 milyar TL olan bütçe açığı artış eğilimine girerek 2008 yılı itibariyle 17,4 milyar TL ye kadar çıkmıştır. Tablo 8'den görüleceği üzere ekonomik faaliyetlerdeki daralmaya bağlı olarak 2009 yılında hedeflenen vergi gelirlerine ulaşamamış, diğer taraftan iç talebi canlandırmak için alınan mali önlemler harcamaların artmasına neden olmuştur. Bu nedenle bütçe açığı belirgin bir artış eğilimine girmiş ve 2009 yılı bütçe açığı 52 milyar TL'ye ulaşmıştır. Türkiye'nin 2008 yılında vergi gelirleri esasında krizin gerçek etkileri ile karşılaşmadığı izlenilmektedir. Bu çerçevede, hedeflenen vergi gelirlerinin %98,2 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Fakat 2009 yılı itibariyle burum değişmiş olmakla birlikte vergi gelirlerinde hedeflenenin ancak %85,3'ü gerçekleştirilebilmiştir. 2010 yılı itibariyle bütçe dengesinde nispi bir iyileşme görülerek bütçe açığı 40 milyar TL seviyelerine gerilemiştir. Ayrıca, gelir ve harcama kalemlerinde 2009 yılına kıyasla 2010 yılında gerçekleşme hedeflerinde dikkate değer bir düzelme görülmektedir.

9. SONUÇ

ABD Mortgage piyasasında başlayarak, kısa sürede batık (toksik) varlıklar aracılığıyla diğer gelişmiş ülkelere yayılan küresel mali kriz, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri de teğet geçmeyerek etkisini hissettirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dış kaynağa yüksek derecede bağımlı olması, küresel krizin bu ülke ekonomilerine sıçramasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla küresel krizde, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren dünya genelinde ekonomik büyüklükler önemli ölçüde ve olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu etkiler özellikle büyüme hızındaki düşüşler, işsizlik oranındaki artışlar ve dış ticaret hadlerinde ihracat aleyhine gelişmelerle sonuçlanmıştır. Bu çalışmada finansal krizin bazı makro ekonomik göstergeler (büyüme, işsizlik, bütçe açığı, enflasyon, ihracatın ithalatı karşılama oranı) üzerindeki etkileri analiz edilmiştir ve ilaveten kriz dönemlerinde Türkiye’de uygulanan maliye politikaları irdelenmiştir.

2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel ekonomide ortaya çıkan daralmaya bağlı olarak Türkiye ekonomisi yavaşlama eğilimine girmiştir. Bu durum özellikle cari dönem ekonomik gelişmelere daha duyarlı olan dolaylı vergilerde bir düşüşe yol açmıştır. 2009 yılında küresel finans krizinin, hem ekonomideki daralma hem de krize karşı alınan önlemler nedeniyle bütçe üzerinde olumsuz etkileri görülmüştür. Krizin şiddetinin en fazla hissedildiği 2009 yılında uygulanan genişletici maliye politikalarının etkisiyle vergi gelirlerinde göze çarpar bir gerileme oluşmuştur. Talebi artırmaya amaçlayan kamu harcamalarının yükselişi 2009 yılında gerçekleşme hedefini %100’ün üzerine taşımış ve bu durumda bütçe açığının artışını beraberinde getirmiştir. 2010 yılı ile başlayan toparlanma süreci bütçe büyüklüklerinde nispi bir düzelme ile kendini göstermiştir.

Türkiye Ekonomisi, 2008’in dördüncü çeyreğinden itibaren krizin kısmi etkilerini hissetmeye başlamıştır. Bu etkiler özellikle büyüme üzerinde 2009 yılında ağır bir şekilde hissedilmiştir. Analiz neticelerine göre, kriz döneminde büyüme oranı negatif olurken, işsizlik oranı yükselmiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı daralmıştır. Kriz dönemi ile bütçe açığı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu enflasyon oranı ile ters yönlü bir ilişki olduğu yönünde bulgulara rastlanmıştır. Nihayetinde, kriz dönemleri ile çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimin çok kuvvetli olduğu veya anlamlı olduğu görülmüştür.

Nihai olarak, kriz dönemlerinde enflasyonu körüklemeyecek genişletici maliye politikaları uygulanabilir. Bu politikalar sayesinde oluşacak üretim ve istihdam artışı sayesinde uzun vadede vergi gelirlerinin artırılması amaçlanabilir. Ayrıca, vergi indirimlerinin tüm sektörlerde uygulanması yani ekonominin tamamına yansımaları ve yatırım ve özel tüketim harcamalarını uyarması etkinliği artırabilir. Türkiye ekonomisinin kırılğan bir yapıda olduğu baz alındığında uygulanacak iktisadi programlar; üretim, istihdam ve yatırım artışını amaç edinmelidir. Özellikle Türkiye ekonomisi özelinde kriz dönemlerinde oluşan iktisadi problemlerin daha ziyade yapısal vasıfta olması sebebiyle, sıkıntıların giderilmesinin kısa vadeden ziyade uzun vadede uygulanacak politikalarla giderilmesi söylenebilecektir.

KAYNAKÇA

- Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Maliye ve Finans Yazıları*, 81, http://www.finanskulup.org.tr/maliyefinans/maliye_finans.html, (Erişim Tarihi:15.12.2009).
- Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi, *SDÜ Vizyoner Dergisi*, 1(1), 129-145.
- Aktaş, vd. (2011). The Impact of Economic Crisis on Agricultural Macroeconomic Variables in Turkey for the Period of 1980-2008, *MPRA Paper No: 14588*, Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/14588/>, (Erişim Tarihi, 15.12.2011).
- Aras, O. N. (2010). Son Ekonomik Krizin Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesine Etkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-8.
- Bağdadioğlu, E. (2009). Kriz ve İşten Çıkarmalar, *Türk-İş Dergisi*, 383,108- 111.
- Batirel, Ö. F. (2008). Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 1-9.
- Berberoğlu, B. (2009).** 2001 Ekonomik Krizinin Türkiye Sanayi Sektörü Üzerindeki Net Kriz Etkisinin Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 31.
- BDDK (2008), ABD Mortgage Krizi, Çalışma Tebliği, Ankara.
- Cartapanis A., Dropsy, V. ve Mametz, S. (2002). The Asian Currency Crises: Vulnerability, Contagion, or Unsustainability, *Review of International Economics*, 10(1),79-91.
- Corsetti, G., Pesenti, P ve Roubini, N. (1998). What Caused The Asiaan Currency and FinancialCrisis? Part I: A Macroeconomic Overview, *NBER Working Paper*, 6833.
- Çolak, Ö. F. (2009). Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu İşveren Dergisi*, 47 (6), (<http://www.tisk.org.tr/isveren>).
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 57-81.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2001). *Krizleri Nasıl Çıkardık*, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd.Şti, İstanbul.
- Eichengreen, B., Rose, A. ve Wyplosz, C. (1997). Contagious Currency Crises, *NBER Working Papers*, 5681, 1-48.
- Enders, W. (1995), *Applied Econometric Time Series*, New York: Wiley-Sons.
- Engin, C ve Polat, E. (2010). Türk Otomotiv Sektörü ve Küresel Finansal Krizin Sektöre Etkileri (1996 – 2009), *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 35-43.
- Ergün, S. ve Gökdemir, L. (2010). Küresel Krizin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi, *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı*, 2107-2123.

- Flood, R. P. ve Garber, P. M. (1984). Collapsing Exchange-Rate Regimes, *Journal of International Economics*, 17, 1-13.
- Gençtürk, M. (2009). Finansal Kriz Dönemlerinde Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 127-136.
- Gujarati, D. N. (1995). *Basic Econometrics, Third Edition*, McGraw-Hill Inc, Singapore.
- Gürkaynak, R. S. (2008). Türkiye Ekonomisi ve Küresel Krizde Makroekonomik Politikalar, *TEK, Ekonomik Bunalım ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Tartışma Metinleri*, (<http://www.tek.org.tr>).
- Jawadi, F., Arouri, M. H. ve Nguyen, D. K. (2010). Global Financial Crisis, Liquidity Pressure in Stock Markets and Efficiency of Central Bank Interventions, www.hal.inria.fr/docs/00/50/78/21/.../AFE.pdf. (Erişim Tarihi:15.12.2011).
- Kaminsky, G., Lizondo, S. ve Reinhart, C. M. (1998). Leading Indicators of Currency Crisis, *IMF Staff Papers*, 45(1), 1-46.
- Karakurt, B. (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 186.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 1(7), 174-182.
- Kibritçiöğlü, A. (2011). 2006-2011 Küresel Ekonomik Krizinin Bileşenleri ve Karmaşıklığı, **İktisat ve Toplum Dergisi**, 9, 1-8.
- Kibritçiöğlü, A. (2010). Küresel Finans Krizinin Türkiye'ye Etkileri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, "Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı" Adlı Disiplinlerarası Çalıştayın "Küresel İktisadi Kriz ve Krizle Başetme Stratejileri" başlıklı oturumunda sunulan bildiri*.
- Krugman, P. (1979). A Model of Balance of Payments Crisis, *Journal of Money, Credit and Banking*, 11(3), 311-325.
- Madura, J. (2009). Financial Market and Institutions, *7th Edition, Thomson South Western*, 442-445.
- Maliye Bakanlığı (2010). Yıllık Ekonomik Rapor 2010, s.14.
- Manasse, P., Roubini, N. ve Schimmelpfennig, A. (2003). Predicting Sovereign Debt Crisis, *IMF Working Paper*.
- Obtsfeld, M. (1986). Rational and Self-Fulfilling Balance of Payments Crisis, *The American Economic Review*, 76(1), 72-81.
- Odabaş, H. ve Bahtiyar, E. (2010). Küresel Kriz Bağlamında AB Üye Ülkeleri Bütçe Açıkları: Genel Bir Değerlendirme, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 161-167.

- Öztürk, S. (2010). Küreselleşme ve Küresel Ekonomik Kriz: Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 23-40.
- Ünal, A. ve Kaya, H. (2009). *Küresel Kriz ve Türkiye*, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Pagan, A. R. (1987). Three Econometric Methodologies: A Critical Appraisal, *Journal of Economic Survey*, 1,1.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality, *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- Susam, N ve Bakkal, U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, *Maliye Dergisi*, 155, 72-88.
- Şimşek, H. A. ve Altay, A. (2009). Küresel Kriz Ortamında Türkiye'de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi, *Finans-Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 528, 11-23.
- Taban, S. (2011). *Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara.
- Taylor, J. B. (2009). The Financial Crisis and The Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong, *Working Paper 14631*, <http://www.nber.org/papers/w14631>, pp32 (Erişim Tarihi: 01.02.2013).
- TCMB (2009). Enflasyon Raporu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- T.C.Maliye Bakanlığı (2011). 2010 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Ankara.
- TUİK (2008). Haber Bülteni, Sayı: 190, Ankara.
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler, *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20 (4-5), 1.
- Türkan, E. (2009). Son Vergi Düzenlemeleri ile Ortaya Çıkan Fiyat İndirimleri Tüketiciye Yansıtıldı mı?, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu İşveren Dergisi*, Mayıs 2009, 2.
- IMF (2009). World Economic Outlook, Washington, s.1.
- Vergi Konseyi (2009). Küresel Kriz ve Türkiye, www.vergikonseyi.org,(yayınlar/kitaplar).
- Wasserstom, E. (2008). On the Financial Crisis: It's Not Just Weak Oversight, *The New York Times*.
- Yaprak, Ş. (2009). Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*,1 (2), 1-14.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 47-55.
- Yükseler, Z. (2009). *Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumunu*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara.

Yükseler, Z. (2011). Türkiye'nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997–2010 Dönemi), *Türk Ekonomi Kurumu "Tartışma Metni"*, (www.tek.org.tr).

www.imf.org.

www.bumko.gov.tr.